

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФРАГМЕНТАЦІЇ

Олійна галузь є важливою складовою агропромислового комплексу України і відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Сприятливі кліматичні умови та родючі ґрунти дозволяють вирощувати олійні культури у масштабах, здатних задовольняти не лише національні потреби, а й конкурувати на глобальному ринку. Проте в умовах дії зовнішніх шоків виникає необхідність у виявленні та дослідженні впливу зовнішніх чинників на експортний потенціал олійної галузі та пошуку альтернативних можливостей для виживання, зміцнення позицій на глобальному ринку та подальшого розвитку.

До 2020 р. спостерігався швидкий розвиток олійної галузі, що дозволило Україні зайняти провідні позиції у виробництві та світовому експорті соняшникової олії. Однак в умовах воєнного стану олійна галузь України зіткнулась з низкою викликів, зокрема: відключення електроенергії; ускладнення експорту олії через зерновий коридор; скорочення врожаю соняшника та зростання цін на соняшникове насіння; часткова заміна соняшникової олії іншими видами олій у галузях, де її використовують як сировину [1, с. 79]. Додатковим тиском на експортний потенціал олійної галузі в умовах глобальної фрагментації стало порушення традиційних торгових взаємовідносин між країнами та посилення геополітичної нестабільності.

Дослідження динаміки експорту олійної галузі України за 2015-2024 рр. демонструє загальну тенденцію до зростання доходів від реалізації продукції (табл. 1). Загалом за десять років обсяги експорту у вартісному вимірі зросли на 74,4% від 3,3 млрд дол. США у 2015 р. до 5,76 млрд дол. США у 2024 р. Незначне зниження вартості експорту на 2,37% відбулося у 2018 р., а починаючи з 2019 р. спостерігалось стабільне зростання, яке досягло максимуму понад 7 млрд дол. США у 2021 р. Починаючи з 2022 р. доходи від експорту продукції олійної галузі значно знизилися порівняно з довоєнним періодом. Зокрема у 2022 р. відбулось різке падіння порівняно з попереднім роком майже на 15%, а у 2023 р. – на 5,6%. У 2024 р. спостерігалось незначне зростання на 1,9%, але загалом цей показник на 18% нижче рівня довоєнного 2021 р.

Експорт соняшникової олії займає найбільшу частку в структурі вартості продукції олійної галузі та має схожу динаміку. Однак питома вага коливається із тенденцією до зниження в межах від 93,49% у 2016 р. до 88,6% у 2024 р. Це пов'язано не лише з скороченням обсягів експорту соняшникової олії, а й тим,

що останніми роками Україна нарощує обсяги виробництва та експорту інших видів олій, зокрема соєвої та ріпакової.

Таблиця 1

Динаміка експорту продукції олійної галузі України за 2015-2024 рр.

Рік	Продукція олійної галузі, тис. дол. США	Соняшникова олія		Соєва олія		Ріпакова олія	
		тис. дол. США	Тонн	тис. дол. США	тонн	тис. дол. США	тонн
2015	3 299 799	3 023 550	3 938 555	106 869	154 277	109 721	148 547
2016	3 962 969	3 704 932	4 842 065	111 439	152 592	68 704	91 946
2017	4 605 666	4 302 461	5 757 344	125 454	166 525	51 483	64 203
2018	4 496 511	4 113 360	5 585 148	152 537	214 718	111 595	144 259
2019	4 732 237	4 273 474	6 106 265	240 873	374 849	119 495	150 878
2020	5 746 922	5 319 331	6 860 442	226 629	301 816	102 229	121 552
2021	7 037 234	6 387 643	5 132 269	295 299	241 240	222 563	165 779
2022	5 983 647	5 492 560	4 310 079	305 935	238 244	83 630	65 860
2023	5 648 708	5 006 916	5 740 754	251 386	297 529	315 852	378 902
2024	5 756 474	5 121 646	6 008 523	316 979	386 782	238 922	270 007

Джерело: складено на основі даних [2].

Вартість експорту соєвої олії має доволі стабільну тенденцію до зростання за винятком 2020 р. і 2023 р., коли зниження доходу від експорту становило 5,9% і 17,8% відповідно до попередніх років. Загалом за 2015-2024 рр. приріст вартості експорту склав 196,6%, що зумовлено зростанням світового попиту і цін на соєву олію. Частка вартості в структурі продукції олійної галузі теж має тенденцію до зростання з незначними коливаннями у межах від 2,7% у 2017 р. до 5,5% у 2024 р.

Найбільшою волатильністю характеризується експорт ріпакової олії. Вартісні показники експорту та їх частка у структурі вартості продукції олійної галузі змінювалася синхронно протягом досліджуваного періоду. Зокрема поступове зниження доходу від експорту досягло критичного мінімуму в 2017 р. і впало на 53% порівняно з 2015 р. Адаптація до умов воєнного стану в 2023 р. дала змогу не тільки вийти на довоєнний рівень, а й досягнути максимальних значень вартості експорту ріпакової олії та його частки у структурі доходів галузі. Проте вже у 2024 р. знову відбулося зниження доходу на 24%.

Експорт соняшникової, соєвої та ріпакової олій у натуральних вимірниках протягом досліджуваного періоду теж характеризувався певними коливаннями (див. табл. 1), проте загалом зберігав стійку тенденцію до зростання. Зокрема, експорт соняшникової олії зріс понад у 1,5 раза, ріпакової – у 1,8 раза, а соєвої олії – у рекордні 2,5 раза.

Найбільші коливання абсолютних і відносних показників експорту продукції олійної галузі, спостерігалися починаючи з 2022 р. Зміни відбувалися не лише в обсягах експорту, а й структурі ринків збуту (табл. 2). Аналіз географії

експорту за країнами протягом 2021-2024 рр. демонструє значну трансформацію експортних маршрутів та регіональних пріоритетів під впливом змін на зовнішніх ринках та логістичних проблем [3, с. 70].

Таблиця 2

Топ-5 країн-імпортерів олії з України у 2021-2024 рр.

	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	Країна	Обсяг, т / %	Країна	Обсяг, т / %	Країна	Обсяг, т / %	Країна	Обсяг, т / %
Соняшникова олія	Індія	1 567 053	Індія	633 623	Румунія	1 171 278	Індія	823 471
		30,53		14,70		20,40		13,71
	Китай	784 824	Туреччина	605 970	Туреччина	1 069 390	Іспанія	692 995
		15,29		14,06		18,63		11,53
	Нідерланди	541 716	Польща	375 373	Китай	563 008	Румунія	572 880
		10,56		8,71		9,81		9,53
	Іспанія	377 701	Румунія	349 214	Польща	416 288	Туреччина	513 807
		7,36		8,10		7,25		8,55
	Ірак	262 626	Китай	276 810	Нідерланди	375 568	Нідерланди	506 186
		5,12		6,42		6,54		8,42
Соева олія	Польща	159 267	Польща	186 235	Польща	217 362	Польща	269 165
		66,02		78,17		73,06		69,59
	Китай	36 141	Німеччина	14 136	Німеччина	14 812	Болгарія	13 146
		14,98		5,93		4,98		3,40
	Німеччина	12 348	Китай	7797	ОАЕ	13 111	Нідерланди	12 767
		5,12		3,27		4,41		3,30
	Ізраїль	5085	Туніс	5153	Саудівська Аравія	5869	Німеччина	12 262
		2,11		2,16		1,97		3,17
	Непал	4483	Йорданія	3310	Китай	4697	ОАЕ	9328
		1,86		1,39		1,58		2,41
Ріпакова олія	Нідерланди	72 028	Польща	28 648	Китай	109 542	Польща	69 812
		43,45		43,50		28,91		25,86
	Польща	43 482	Литва	21 146	Польща	74 364	Китай	58 070
		26,23		32,11		19,63		21,51
	Китай	22 849	Китай	4961	Литва	47 427	Бельгія	38 662
		13,78		7,53		12,52		14,32
	Індія	14 925	Болгарія	4213	Румунія	45 325	Литва	26 006
		9,00		6,40		11,96		9,63
	Литва	8971	Нідерланди	2051	Малайзія	35 652	Іспанія	24 989
		5,41		3,11		9,41		9,25

Джерело: складено на основі даних [2].

Ринкові трансформації, пов'язані з реалізацією соняшникової олії, починаючи з 2022 р. стали наслідком блокування морських шляхів. Частка Індії, найбільшого імпортера соняшникової олії протягом тривалого часу, знизилася майже вдвічі порівняно з 2021 р., а у 2023 р. впала до критично низьких 6,5%. Переорієнтація на Європу та Близький Схід була зумовлена можливістю використовувати сухопутні транспортні маршрути. Зокрема частка Польщі у структурі експорту підвищилася з 1,6% у 2021 р. до 7-8% у 2022-2024 рр. Румунія відіграла ключову роль у експорті української олії у 2023 р., ставши логістичним хабом та імпортувавши 20,4% усієї продукції, хоча ще у 2021 р. цей показник

становив менше 0,5% (2,4 тис. т). Значне зростання експорту продукції до Туреччини порівняно з 2021 р. (1,2%), зокрема 14% у 2022 р. та 18,6% у 2023 р., відбулося завдяки можливості використовувати порти Дунаю та відновленню морського шляху. Також стабільними покупцями, які входять в топ-10 і володіють частками в межах 5-11% є такі західноєвропейські країни: Іспанія, Італія, Нідерланди.

Характерною особливістю експорту соєвої олії є орієнтація на європейський ринок. Основним покупцем і ключовим хабом протягом тривалого часу залишається Польща, де у 2022 р. було реалізовано понад 78% усієї продукції. Незважаючи на зниження частки Польщі у структурі експорту в 2024 р. до 69,59% абсолютне зростання обсягу становило 30%. Хоча ринок характеризується високою концентрацією продажів у Польщі, а наступні позиції у рейтингу становлять менше 3,5%, їх теж займають європейські країни (Болгарія, Нідерланди, Німеччина). Експорт соєвої олії до країн Азії незначний і має тенденцію до зниження, через ускладнену логістику та нестабільну безпекову ситуацію.

Географія експорту ріпакової олії, є найбільш динамічною. Традиційно основними імпортерами цієї олії з України були Китай, Польща, Нідерланди та країни Балтії. Однак зміна безпекової ситуації та кон'юнктурні коливання вплинули на лідируючі позиції країн у досліджуваному періоді. Відтак у 2021 р. Нідерланди імпортували понад 43% усієї продукції в кількості 72 тис. т завдяки транспортуванню морськими шляхами. Однак різке падіння обсягу експорту загалом і зміна безпекової ситуації у 2022 р. спонукала до пошуку сухопутних маршрутів через Польщу (43,5%) і Литву (32,1%), а частка Нідерландів знизилась до 3,1%. Часткове розблокування морських шляхів і зростання експортних можливостей у 2023 р. дозволило Китаю вийти на перше місце, імпортувавши рекордні 109,5 тис. т, що склало майже 29%. У 2024 р. лідируючі позиції зберігали Польща (25,9%) і Китай (21,5%), а також в топ-3 вперше увійшла Бельгія (14,3%) як важливий європейський порт для відновлення українського експорту та енергетичний хаб ріпакової олії для виробництва біодизеля.

Виклики глобальної фрагментації світу, зумовлені війною на території України та геополітичною нестабільністю, розривом традиційних торговельних зв'язків, екологічними та енергетичними кризами, іншими локальними проблемами, створили не лише зовнішні загрози, а й нові можливості для олійної галузі України. Завдяки високій адаптивності до зовнішніх шоків українським експортерам вдалося диверсифікувати свою діяльність:

У відповідь на порушення логістики через морські маршрути було освоєно альтернативні напрями через західні кордони, зокрема: судноплавство Дунаєм, автомобільні та залізничні перевезення. Переорієнтація експорту в сторону Європи і створення стратегічних хабів на території сусідніх Польщі та Румунії, а

також Нідерландів, Бельгії, балтійських та інших країн з виходом до північних морських шляхів, дозволили створити транзитні пункти і сприяли виходу на ринки ЄС і третіх країн.

Ризики, пов'язаних із залежністю від одного чи кількох великих покупців, вдалося знизити за рахунок альтернативного вектору інтеграції на глобальний ринок. Відтак відновлення морського коридору дозволило зберегти присутність України на ринку Китаю та інших азійських країн.

Енергетична криза в Україні спонукала олійноекстракційні заводи переходити на автономне енергопостачання шляхом встановлення котлів, які працюють на основі спалювання біомаси (соняшникового лушпиння, яке раніше вважалося відходами), та впровадження когенерації.

Інтеграція в глобальні ланцюги доданої вартості через перехід від експорту сировини до готової продукції. Інвестування у високотехнологічне обладнання та впровадження технологій переробки олійних культур дає змогу виготовляти та експортувати продукцію з вищою доданою вартістю.

Отже, трансформація експорту продукції олійної галузі України стала можливою завдяки здатності швидко адаптуватися до зовнішніх викликів через поєднання логістичної диверсифікації та переробки сировини на продукцію з високою доданою вартістю. Такі стратегічні рішення є основою для розширення експортної експансії та посилення ролі України у світовій продовольчій та енергетичній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Virkovska A., Lotysh O., Liakhovych L., Kostetska N. *Development strategy for sunflower oil enterprises in Ukraine. Socio-economic relations in the digital society*. 2025. Vol. 2, No. 56. P. 75–89. <https://doi.org/10.55643/ser.2.56.2025.603>
2. International Trade Centre. *Trade map – Trade statistics for international business development*. URL: <https://www.trademap.org>
3. Ляхович Л.А., Лотыш О.Я., Костецька Н.І. *Фактори впливу на тенденції розвитку олійної галузі України. Причорноморські економічні студії*. 2025. Вип. 95. С. 66–74. <https://doi.org/10.32782/bses.95-9>